

't inschrien

vierenentwintigste jaargang nr. 1, januari 1992



kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

ISSN 0166-3984

't inschrien

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander
Tel. 05418-80470

Redactie: A.J. Brunt, Delden

H.H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Hengelo

M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twenthe
Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer 'Twente'
Bank: Algemene Bank Nederland-N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Thema 1992

In 't Inschrien zal dit jaar met een viertal artikelen aandacht worden besteed aan de 'numismatiek', ofwel de 'munt- en penningkunde'. De redactie koos dit onderwerp om twee redenen.

Op de eerste plaats viert het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde in 1992 het honderd-jarig bestaan. Ter gelegenheid hiervan zal de Oudheidkamer 'Twente' in de maanden mei en juni in het Rijksmuseum Twenthe een deel van haar numismatische collectie tentoonstellen.

Voorts wordt momenteel door een van onze vrijwillig medewerkers, de heer G.W.M. de Valk uit Enschede, de collectie munten en penningen van de Oudheidkamer opnieuw geïnventariseerd en beschreven. De aanschaf van een adequaat opbergsysteem voor de collectie kon worden gerealiseerd dank zij een financiële bijdrage uit het Roelvinkfonds.

Het eerste artikel, met informatie over het Genootschap en de verzameling van de Oudheidkamer, is van de hand van G.W.M. de Valk. De volgende drie worden verzorgd door de heer J. Koning uit Delden met bijzonderheden uit de historie van het muntwezen.

't Inschrien in een nieuw jasje

Zoals U gemerkt zult hebben is het uiterlijk van het Inschrien veranderd. Er is nu gekozen voor een omslag met een afbeelding, welke in overeenstemming is met het jaarthema.

Bij de numismatiek als onderwerp voor 1992 past ons inziens uitstekend de afbeelding van een bijna vierhonderd jaar oude munt uit de verzameling van de Oudheidkamer.

Red.



Op de omslag:
Leicester Daalder of Unie Rijksdaalder, geslagen in 1595.

Voorzijde: *Concordia Res Parvae Crescunt*.
Kleine dingen groeien door eendracht.



Leicester Daalder of Unie Rijksdaalder, achterzijde.

Mo.Ord.Provin.Feud.Belg.Ad.Leg. Munt van de Staten der Verenigde Nederlandse Provinciën, volgens de Wet van het Keizerrijk.

In memoriam mevrouw L. Wissink-Bezoen

Op 20 juni 1991 overleed op het erve Teesink te Boekelo ons ere-lid en oud-bestuurslid mevrouw L. Wissink-Bezoen. Zij werd 87 jaar.

Mevrouw Wissink was een vooraanstaand lid van onze agrarische gemeenschap. Ze was jarenlang presidente van de Bond van Plattelandsvrouwen afdeling Lonneker alsmede bestuurslid van de afdeling Overijssel. Ook maakte zij deel uit van het bestuur van de Enschedese Landbouwhuishoudschool.

Mevrouw Wissink was van jongs af aan geïnteresseerd in alle facetten van de streekcultuur van Twente. Zij bevond zich daarbij in het goede gezelschap van haar veel te vroeg overleden broer, de (Twentse) taalkundige dr. H.L. Bezoen.

Tot op hoge leeftijd heeft mevrouw Wissink deel uitgemaakt van het Algemeen Bestuur van onze vereniging. Zij had daar niet alleen de inbreng van haar bestuurlijke kennis, doch ook vooral die van haar inhoudelijke kennis van onze streekcultuur. Zij was zeer vertrouwd met de geschiedenis van ons Twentse platteland. Zij wist veel van de vroegere aankleding van de Twentse boerderij, zowel van het werkge-deelte als ook van het woongedeelte. Dit



leidde ertoe dat, toen in het Rijksmuseum Twenthe een kabinet moest worden ingericht, zij gevraagd werd om met behulp van enige andere haar bekende dames dit te verzorgen. Het werd een dermate fraai werkstuk, dat een afbeelding ervan jarenlang de Oudheidkamer-folder sierde.

Opvallend was steeds haar zorgvuldige Twentse taalgebruik.

In brede kring, zowel in de Oudheidkamer 'Twente' als ook daarbuiten, genoot ze aanzien vanwege haar kennis van onze klederdracht en alles wat daarbij behoort. Zij was één der drijvende krachten achter de grote klederdrachtenshow, welke door onze vereniging werd georganiseerd in het toenmalige gebouw 'Melkion' in Enschede.

In 't Inschrien publiceerde zij over anecdoten (VI-15, XV-62), over 'Kastinpakken' (VI-6), Kraamvisite in Twente (V-1), Ziekte en gezondheid in Boekelo (VII-2) en over haar erve Teesink (XIII-27).

Geplaagd door gezondheidsproblemen nam haar bewegingsvrijheid de laatste jaren af. Kort voor haar levenseinde bezocht ze nog, rondgereden door haar kleindochters, een aantal van haar geliefde plekken in Twente. Bij die gelegenheid mocht ik haar voor het laatst ontmoeten.

Tot op het laatst toe bleef zij haar brede belangstelling behouden. Zo vroeg zij nog twee weken voor haar overlijden stukken op uit ons archief.

Vanuit haar erve Teesink werd zij uitgedragen naar haar laatste rustplaats op de Hervormde Begraafplaats te Usselo. De dankdienst vond plaats in de overvolle kerk te Usselo.

Wij zijn dankbaar voor het vele, dat mevrouw Wissink voor onze vereniging heeft gedaan. We zullen haar nagedachtenis in hoge ere houden!

J.J.H. Meijer

In memoriam mr. J. Kollen

Op 26 november j.l. overleed volkomen onverwacht ons lid van het dagelijks bestuur de heer mr. Jan Kollen op 68-jarige leeftijd.

Jan Kollen maakte vanaf 1980 deel uit van ons bestuur. Hij werd geboren op 27 mei 1923 te Giethoorn. Op 12-jarige leeftijd verhuisde hij met zijn ouders naar Deventer, waar hij het gymnasium doorliep. Hij studeerde vervolgens rechten te Leiden en doorliep, steeds in het Westen, een succesvolle carrière in het bedrijfsleven.

Zich voorbereidend op zijn naderende pensionering haalde hij de banden met Overijssel weer aan. Samen met zijn vrouw kocht hij, eerst als weekend-huis, een boerderij in Diepenheim. Met groot enthousiasme werd de restauratie in een aantal fasen ter hand genomen. Zij vestigden zich al spoedig permanent in Twente. Van meet af aan was hij actief in het verenigingsleven. Naast zijn bestuursfunctie bij onze vereniging was hij bestuurslid van de Vereniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, van het Provinciaal Overijssels Museum te Zwolle en van het Bussemakerhuis te Borne. De banden met het Westen verbrak hij niet: zo bleef hij regent van de Stichting Hofjes te Haarlem.

In kerkelijk verband was hij een vooraanstaand lid van de Doopsgezinde Gemeente.

In het bestuur van de Oudheidkamer 'Twente' was hij zeer actief als voorzitter van de commissie, die onze excursies voorbereidt. Het succes van onze excursies in de afgelopen jaren was mede te danken aan zijn inbreng en nauwkeurigheid.

Groot belang hechtte hij eraan om vanuit zijn Twentse bestuurlijke achtergrond zitting te hebben in het Provinciaal Overijssels Museum. Het was zijn opvatting, dat in een Overijssels provinciaal museum ook



inbreng vanuit Twente noodzakelijk was. In het bijzonder zijn we Jan Kollen dankbaar voor het feit, dat hij in de jaren 1988 en 1989 wilde fungeren als interim-voorzitter. Vanwege een meningsverschil binnen het dagelijks bestuur ontstond aldaar een bestuurlijke impasse. Hij heeft ons daar kundig en voortvarend door heengeleid en eraan gewerkt, dat het bestuur weer als een eenheid verder kon gaan in de roerige tijd van dreigende uitzetting uit het Rijksmuseum Twenthe.

Ook in de intermenselijke sfeer was de waardering voor Jan Kollen groot. Mede door zijn inzet groeide de excursiecommissie uit tot een hechte groep. In het dagelijks bestuur waardeerden we zijn vriendschap, zijn hulpvaardigheid, zijn scherpe opmerkingsvermogen en zijn grote gevoel voor humor en relativiteit.

In een tot de laatste plaats toe bezette Johanneskerk in Diepenheim namen we afscheid van hem.

We wensen zijn echtgenote veel sterkte toe om dit grote verlies te dragen.

J.J.H. Meijer

Situatie Oudheidkamer 'Twente' en Rijksmuseum Twenthe

In het oktober-nummer informeerde ik u over de dreigende verdringing van de Oudheidkamer 'Twente' uit het Rijksmuseum Twenthe. Ik wees u op het verzoek van de directeur om ons bruikleen in het museum per 1 januari 1993 te beëindigen. We hebben inmiddels schriftelijk te kennen gegeven dat wij niet op dit verzoek wensen in te gaan.

Als reactie daarop heeft de hoofddirecteur cultuurbeheer van het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, de heer J. Jessurun, ons namens de Staat der Nederlanden bevestigd, dat het ministerie eveneens ons vertrek uit het Rijksmuseum Twenthe wenst per 1 januari 1993.

In een uitgebreid schrijven hebben we inmiddels beargumenteerd laten weten grote bezwaren te hebben tegen de verwijdering uit het museum. In het kort komen onze argumenten neer op het volgende:

1. Onderbrenging van de verzamelingen van de Oudheidkamer 'Twente' in het Rijksmuseum Twenthe was de uitdrukkelijke wens van de schenker Jan Bernard van Heek. Hij kende aan het museum een tweeledige functie toe, n.l. kunstmuseum en museum voor regiocultuur. Onze vereniging kreeg de expliciete opdracht belangstelling te wekken voor het museum. De Oudheidkamer 'Twente' heeft nadrukkelijk steeds aan haar verplichtingen jegens het museum voldaan.

2. De onderbrenging van onze verzameling is vastgelegd in de schenkingsacte van het Rijksmuseum Twenthe. Tast men dit onderdeel van die acte aan, dan tast men het geheel der schenking aan. De huisvesting van onze verzamelingen in het Rijksmuseum Twenthe achten we onaantastbaar. Wel verbreekbaar is de aanvullende overeenkomst waar het bruikleen tussen Oudheidkamer 'Twente' en Staat wordt geregeld, doch de schenkingsacte verplicht na het verbreken van die overeenkomst on-

middellijk tot het aangaan van een nieuwe overeenkomst.

3. Vanuit de in het verleden aanvaarde verantwoordelijkheid voor onze collectie kan de Staat slechts besluiten deze verantwoordelijkheid door te schuiven naar een lagere (provinciale) overheid onder gelijktijdige verschuiving van de daarmee verbonden financiële middelen.

4. De onmogelijkheid om een collectie met de importantie en de omvang als de onze in korte tijd elders onder te brengen. Een en ander vergt een depôt-ruimte van meer dan zeshonderd vierkante meter. Ook de emotionele band tussen onze collectie en grote delen van de Twentse bevolking staat niet toe dat deze in kelders verdwijnt.

We hebben de heer Jessurun verzocht op korte termijn met ons in contact te treden om de problemen te bespreken. Dat gesprek willen we bij voorkeur in het Rijksmuseum Twenthe laten plaatsvinden, opdat we aldaar een aantal van onze argumenten direct inzichtelijk kunnen maken.

We hopen, dat het gevraagde gesprek op korte termijn kan plaatsvinden. De resultaten van dat gesprek zullen we zo snel mogelijk aan u bekendmaken.

J.J.H. Meijer
voorzitter

Overlijdensbericht

Bij het ter perse gaan van dit nummer bereikte ons het bericht van het overlijden van J.G.L. Overbeeke op 13 december 1991. De heer Overbeeke maakte tot 1990 deel uit van de redactie.

In het april-nummer zal nader worden ingegaan op zijn verdiensten voor de Oudheidkamer.

Wij wensen mevrouw E.H.J. Overbeeke-Scholten voor de komende tijd veel sterkte toe.

Red.

Het koninklijk genootschap voor munt- en penningkunde honderd jaar

Het Koninklijk Genootschap

Op 12 juni 1892 vond in Amsterdam, in de zalen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, de oprichtingsvergadering plaats van het Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

In 1899 werd het predikaat 'Koninklijk' verleend, omdat dit Genootschap het enige was waar door de leden wetenschappelijk numismatisch onderzoek werd verricht.

Het Genootschap stelt zich ten doel de beoefening en de verbreiding van de munt- en penningkunde. Ze tracht dit doel te bereiken door het houden van lezingen, uitgeven van publicaties, het stimuleren en ondersteunen van plaatselijke numismatische kringen, het bevorderen en zondig verzorgen van numismatische exposities enz.

Het vormt zodoende een ontmoetingsplaats voor verzamelaars, handelaren, wetenschappers en museummedewerkers, kortom voor eenieder die zich serieus interesseert voor munten, penningen, papiergeld en alles wat hiermee verwant is. Jaarlijks geeft het Genootschap het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde uit waarin belangrijke wetenschappelijke artikelen worden gepubliceerd. De leden van het Genootschap ontvangen dit jaarboek gratis. Hiernaast geeft het Genootschap, tezamen met de Vereniging voor Penningkunde, het tweemaandelijks tijdschrift 'De Beeldenaar' uit, met achtergrondberichten over nieuwe ontwikkelingen in de numismatiek en informatie over munten en penningen. Ook de Beeldenaar is gratis voor leden van het Genootschap.

Het secretariaat van het Genootschap is gevestigd in het gebouw van de Nederlandse Bank, Postbus 98, 1000 AB Amsterdam.

Voor inlichtingen over bijv. de Numismatische Kring Twente kan men zich wenden

tot de secretaris, de Heer J.L. de Vries, Warenveldehoek 40, 7546 GV Enschede, tel. 053-77 51 39.

De bijeenkomsten van de Kring vinden op de derde dinsdag van de maand om 19.30 uur in Hotel 't Lansink te Hengelo plaats. Jeugdbijeenkomsten worden op de derde zondag van de maand gehouden bij 'McDonald' in Enschede van 11.00 tot 13.00 uur.

De Oudheidkamer 'Twente'

Het Koninklijk Genootschap heeft naar aanleiding van zijn jubileum aan alle musea en oudheidkamers, die in het bezit zijn van een numismatische collectie, gevraagd om via een tentoonstelling dit honderdjarig bestaan te gedenken.

De Oudheidkamer 'Twente' heeft het Genootschap bericht, dat zij aan dit verzoek gehoor zal geven. Van 8 mei tot 28 juni 1992 zal er in het museum een kleine tentoonstelling zijn waarbij in ieder geval de Wederopspenningen zullen worden geëxposeerd en waarschijnlijk aandacht wordt geschonken aan het ontstaan van de Nederlandse Staat aan de hand van de munten en penningen die de Oudheidkamer in haar bezit heeft.

Waarom de Oudheidkamer van harte aan dit soort evenementen deelneemt, moge uit het volgende blijken.

In 1905 werd een zeer belangrijke verzameling munten geveild. Veel munten hadden betrekking op Enschede en Twente. De collectie was in het bezit van de familie Van Doorninck te Zwolle. Het was de Heer G.J.ter Kuile, schoolopziener te Almelo, die een garantiefonds wist op te richten en er zo in slaagde een belangrijk deel aan te kopen. Die munten hadden een onderkomen nodig. Het idee, een Oudheidkamer te stichten, was geboren.

Zo dankt de Vereniging Oudheidkamer 'Twente' haar ontstaan aan een numismatische verzameling. Verzamelen, maar niet alleen van munten en penningen, is het voornaamste uitgangspunt en doel gebleven, naast uiteraard de beoefening van streekhistorie en archeologisch en prehistorisch onderzoek.

Geschenken, legaten, aankopen en muntvondsten hebben ervoor gezorgd, dat de Oudheidkamer beschikt over een numismatische collectie van rond 3000 munten en 1000 penningen van hoge kwaliteit.

Uitbreiding van de collectie.

In 1921 deed zich een mogelijkheid voor de numismatische verzameling uit te breiden. De reeds eerder vermelde Heer G.J. ter Kuile besloot zijn eigen collectie van rond 450 munten tegen taxatie-waarde aan de Oudheidkamer af te staan.

Uit een artikel in Tubantia van 2-12-1921 blijkt, dat het hier om een behoorlijk aankoopbedrag ging, waarvoor de middelen van de Oudheidkamer niet toereikend waren.

De toenmalige voorzitter J.J. van Deirse kon het bestuur echter na enige tijd berichten, dat de Heer J.B. van Heek bereid was de aankoop te financieren.

In 1929 kon de verzameling van de Heer A. ten Harmsel worden aangekocht. Een uitvoerige correspondentie vond tussen partijen plaats. Uiteindelijk geschiedde de aankoop voor f. 4.200,—. De Oudheidkamer nam f. 2.000,— voor haar rekening, terwijl door 14 Enschedeërs f. 2.200,— bijeen werd gebracht.

In hetzelfde jaar schonken de Heer en Mevrouw A. Wevers jr. onder andere hun schitterende collectie Wederdoperspen-



De muntvondst van Buurse, gem. Haaksbergen.

ningen tezamen met een uitgebreide collectie literatuur over dit en andere numismatische onderwerpen aan de Oudheidkamer in 'het eerlang te openen Rijksmuseum'.

Het jaar 1931 begon voor de Oudheidkamer goed. Per brief dd. 9-1-1931 deelde de Heer H. Harmens mede, dat hij zijn gehele numismatische collectie aan de Oudheidkamer afstond.

Naast deze spectaculaire schenkingen en aankopen werden ook vele kleinere collecties of slechts een enkele munt of penning aan de Oudheidkamer afgestaan.

In de periode na 1931 nemen de schenkingen resp. aankopen aanzienlijk af. Crisis- en oorlogsjaren en later het instorten van de textielindustrie zullen hieraan ongetwijfeld debet zijn geweest.

Behalve door schenkingen en aankopen van numismatische collecties werd de verzameling munten ook uitgebreid door muntvondsten die door vinder en/of eigenaar aan de Oudheidkamer werden afgestaan, respectievelijk verkocht.

Enige belangrijke vondsten willen we hier kort behandelen. Voor verdere informatie verwijzen wij naar 't Inschrien IV/58, VIII/1, XVIII/33 en XX/8.

De oudste muntvondst uit Twente voert ons terug tot in de Romeinse tijd. In 1869 werden in Denekamp 116 Denariën gevonden uit de periode 155-14 v.Chr., dus nog uit de tijd van de Republiek.

In Buurse werd in 1921 een zeer omvangrijke schatvondst gedaan. In een Jacobakannetje werden 323 zilveren munten gevonden, waarvan aan de hand van de jaartallen kon worden vastgesteld dat de munten na 1623 aan de aarde werden toevertrouwd. De munten stammen meest uit de Nederlanden, een enkele komt echter uit Engeland, Spanje en Zuid-Amerika. De vondst werd door de Heer E. Elderink aan de Oudheidkamer geschonken.

In Nijverdal kwamen in 1928 bij de afbraak van een huis 106 zilveren munten te voorschijn. Naast de steden Deventer en Zwolle waren de navolgende provincies vertegenwoordigd: Gelderland, Holland, Overijssel, Utrecht, West-Friesland en Zeeland. De munten stammen alle uit de periode 1681-1738.

Een Jacoba-kannetje met 30 munten uit de 14e eeuw kwam in 1934 in Dalfsen te voorschijn. De vondst bestond uit Vlaamse en Hollandse Leeuwengrooten, Botdragers, Lions en een Duits gouden schild van Lodewijk van Beieren.

In Deurningen werd in 1968 een gebakken pot gevonden waarin 34 munten zaten uit de periode 1686 -1721. Onder deze munten bevonden zich Daalders, Guldens, Schellingen, maar ook een Crown uit Groot Brittannië.

Een grafvondst die tot de verbeelding spreekt werd in de gemeente Borne in 1987 gedaan. Tussen het materiaal, dat het bezit moet hebben gevormd van een middeleeuws krijgsman, bevonden zich in een beurs 16 zilveren penningen op naam van Karel de Grote. Twee van de munten zijn geslagen te Dorestad.

De laatste jaren worden nog slechts zelden muntvondsten gemeld. Dat is zeer zeker te wijten aan het feit, dat graafwerkzaamheden tegenwoordig niet meer per schop maar met graafmachines worden uitgevoerd. Anderzijds worden er wel incidentele vondsten met een detector gedaan, doch geheim gehouden door de vinder uit angst dat de vondst zal worden afgenomen. Die angst is ongegrond.

Het in dit artikel reeds eerder vermelde Koninklijk Penningkabinet in Leiden registreert weliswaar allereerst vondsten van munten voor wetenschappelijke doeleinden, zowel losse munten als grotere partijen, doch is daarnaast de vinder juist behulpzaam met adviezen inzake schoonmaken, bepaling van eigendomsrechten, vertalen van teksten, enz.

Voor de geschiedenis van ons land zijn muntvondsten van groot belang. Aan de hand hiervan kan bijvoorbeeld worden nagegaan, welke handelsroutes er waren of met welke gebieden in Europa handel werd gedreven. Ook de Oudheidkamer is hierin geïnteresseerd. Vinders van en belangstellenden voor munten en penningen kunnen altijd met de Oudheidkamer contact opnemen wanneer zij vinden, dat Leiden wat erg ver weg is. Dit geldt ook wanneer het slechts een enkele munt betreft.

Zelf verzamelen

De animo om zelf munten en penningen te verzamelen is de laatste jaren enigszins afgenomen. Voor een deel is dit te wijten aan de plotselinge stijging van de prijzen in het begin van de jaren tachtig en de prijsval aan het eind van dat decennium. Voor een ander deel is de audio-visuele apparatuur hieraan debet.

Toch kan een numismatische verzameling de eigenaar veel plezier verschaffen. Wanneer men begint met zijn vakantie-munten opzij te leggen, dan kan dit de start van een collectie zijn.

Verzameld kan worden op nominatie, vorm, randschriften, afbeeldingen als koppen, schepen, dieren enzovoort. Met de komst van de Ecu rond het jaar 2000, dus over een jaar of acht, zullen de nationale munten in het Verenigd Europa gaan verdwijnen. Nu kan nog probleemloos een complete verzameling munten van Europese staten worden opgebouwd. De kosten voor de opbouw van een eenvoudige verzameling zijn praktisch te verwaarlozen.

De tentoonstelling zal plaatsvinden in het Rijksmuseum Twenthe, Lasondersingel 129-131 te Enschede, van 8 mei tot 28 juni 1992.

Het museum is geopend van dinsdag t/m vrijdag van 10.00 tot 17.00 uur en op zaterdag, zondagen en feestdagen van 13.00 tot 17.00 uur. Op 1 januari en op maandagen is het museum gesloten.

G.W.M. de Valk

De archeologie en de wet: een voorlichtingsfolder

De laatste jaren blijkt dat er veel mensen geïnteresseerd zijn in archeologie en dat steeds meer mensen daar zelf ook actief mee bezig zijn. De werkwijze van de archeologen en de wettelijke regels waar de archeologen zich aan moeten houden, zijn echter nogal veranderd.

Zo'n 100 jaar geleden was het nog heel normaal dat iemand er met een schop op uitrok om voorwerpen te zoeken. Hij zocht dan een geschikte plek op en groef net zo lang tot hij iets had gevonden. Daarmee was het onderzoek afgelopen.

Nu kan en mag dat niet meer. Er wordt tegenwoordig heel anders gedacht over de manier waarop een opgraving moet gebeuren: niet alleen is het gevonden voorwerp belangrijk, maar ook de precieze plaats, de vondstomstandigheden, grondsporen en allerlei gegevens. Verder zijn er in de wet allerlei regels opgenomen. Dat is gedaan omdat er veel van het bodemarchief verloren is gegaan en omdat er zonder wettelijke bescherming nog veel meer verloren dreigt te gaan.

Omdat veel mensen die geïnteresseerd zijn in archeologie niet precies weten wat er nu wél en wat er niet mag, hebben de Culturele Raad Overijssel (CRO) en de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) een voorlichtingsfolder uitgegeven.

In die folder wordt uitgelegd wat de regels van de wet zijn. Vervolgens wordt bekeken wat de mogelijkheden zijn om bezig te zijn met archeologisch onderzoek. Het geheel wordt afgerond met een aantal nuttige adressen en een korte literatuurlijst. De folder wordt op aanvraag gratis toegezonden door de CRO (Jacob Catsstraat 25, 8023 AE Zwolle, telefoon 038-537527) en door de AWN (secretariaat: Hofstraat 18, 8261 BZ Kampen, telefoon 05202-23067).

Het Oldenzaalse Veen was eeuwenlang een 'twistveen'.

Door de eeuwen heen hebben veengebieden op grond van hun grote economische betekenis in de belangstelling gestaan van, en zijn strijdpunt geweest tussen belanghebbenden.

Tot in het midden van de vorige eeuw waren turf en het veelal schaarse hout de verwarmingsmiddelen bij uitstek en het is dus geen wonder dat zich rondom veengebieden heftige en vaak emotionele tonelen inzake bezits- of gebruiksrechten afspeelden.

Ter bescherming van de rechten van markegenoten werden menigmaal uitvoerboden van turf uitgevaardigd.

Jordaan¹⁾ heeft uitvoerig aandacht besteed aan een conflict tussen de marken Rekken en Haaksbergen inzake het recht van turfstecken dat tenslotte uitmondde in een rechtzaak waarbij het Bisdom Münster en de provincies Gelderland en Overijssel betrokken waren.

Turfstecken, een recht van oudsher

Het Oldenzaalse Veen, gelegen in de marke Lonneker langs de grens met Losser, was gedurende eeuwen zo'n 'twistveen'.

De bron voor de telkens weer oploeiende conflicten betrof de uitoefening van het recht op turfstecken door de burgerij van de stad Oldenzaal. Het recht als zodanig stond daarbij niet ter discussie maar wel de plaats en de wijze waarop het mocht worden uitgeoefend. Deze brandhaard kon in het midden van de vorige eeuw pas worden geblust toen ten gevolge van markedeling in het veen nieuwe eigendomsverhoudingen ontstonden.

Uit archieven blijkt dat er reeds in 1575, dus ten tijde van de 80-jarige oorlog, sprake was van rechtsgedingen en dat gebruik werd tot 1845 in standgehouden.

In 1613 werd op een holting der Lonneker

Marke de onvrede van de boeren over de wijze waarop Oldenzaal van haar rechten gebruik maakte als volgt tot uiting gebracht:

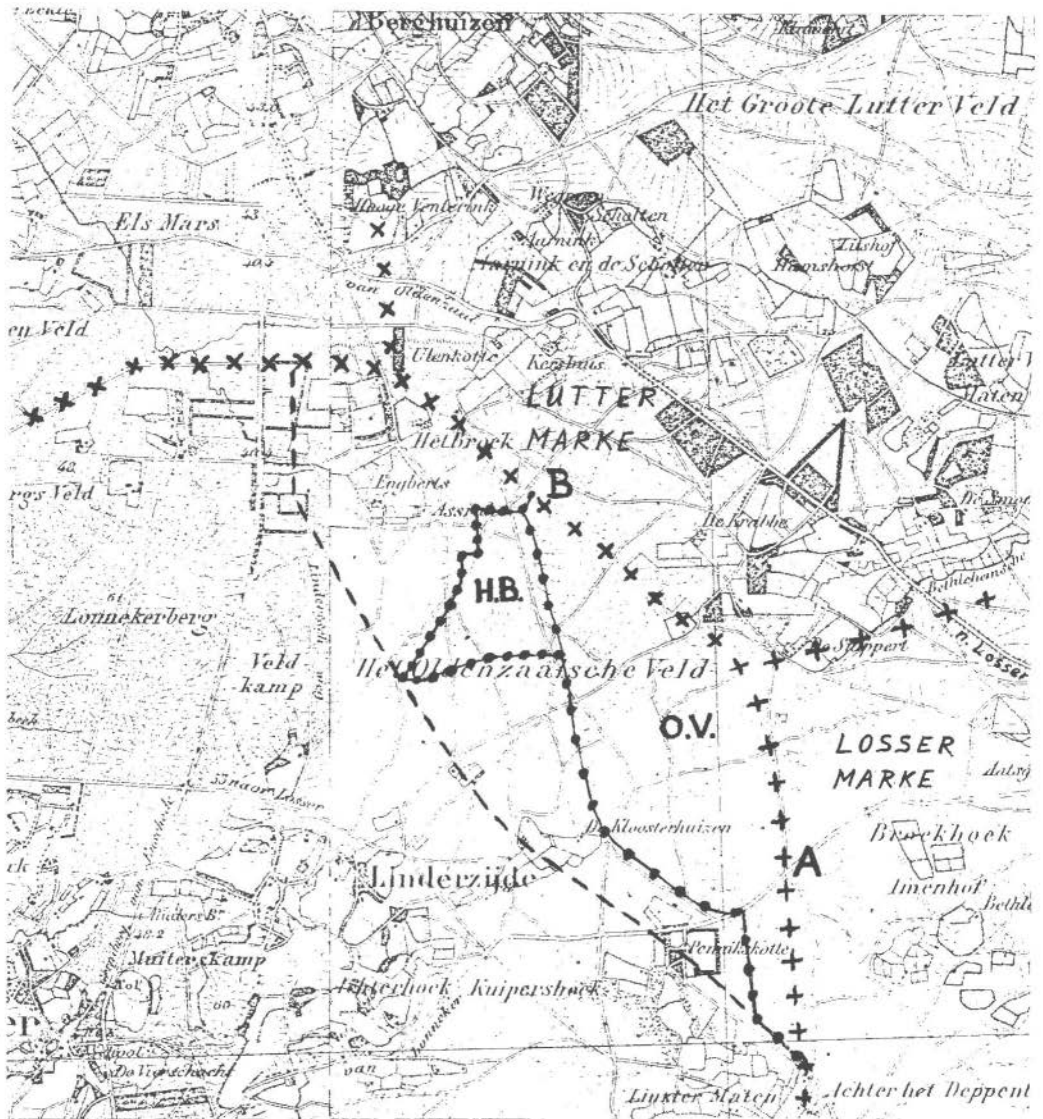
"Dat een ersaeme raedt der stadt Oldensael believen wille op naecomende holting bewijs bij te brengen van die limyten hoe nae of verne de borgeren der stadt Oldensael uit veene eeniche torff souden moegen stecken. Oock dat een ersaeme stadt haer borgeren daer her holden en constringeren (dwingen) willen dat sie geen torff wyders of meer stecken moogen dan als haer limyten of gerechticheit streckt"

Over de 'betwiste limyten' wordt in de reactie van Oldenzaal, neergelegd in een adres aan het College van Ridderschap en Steden, met geen woord gerept. Wel een omstandig verhaal over de historische rechtvaardiging van het recht op turfstecken. "Oldenzaal is altijd een stadt geweest omringd met 3 muren en grachten en een dergelijke stadt kan niet zonder brandt of torf dus de ingesetenen moeten het recht gekregen hebben in het naestliggende veene torf te stecken".

Voorts wordt begrip gevraagd voor het feit dat bewijsmateriaal hieromtrent in de oorlog tegen de Spanjaarden is verloren gegaan of door "verzuim van de tijdelijke regeerders off van den eenen off den anderen g'interesseerden malitienselijck uit het protocol gesneden sijn."

Oldenzaal kondigt aan dat men in "de saecke van het Oldensaelsche Veen goede en verstandige doctoren ende geleerde luyden in die hoofdsteden sal consuleren", waarna een aantal Oldenzaalse geëmitteerden een bezoek brengt aan de Twentse Drost.

Deze zou zich daarbij als volgt hebben uitgelaten: "Soe steckt dan mett die bueren



Topografische kaart 1850 (iets vergroot)

- | | |
|----------------|---|
| x x x x x | Markegrens |
| O.V. - - - - - | Ged. Old. veen togedeed aan gemeente |
| H.B. - - - - - | Haagse Bos |
| - - - - - | Grens Old. veen kad. opmeting 1832 |
| A x x x x B | Ged. markegrens waarlangs veenvorming zou hebben plaatsgevonden |

van Lonneker waer ghij Uwen brant krijgen cont en hoedt U in possessive dat Uwe kintskinderen U niet verfloecken, ghij sijt wel thyn borgers tegen eenen buer van Lonneker".

M.a.w. houdt Uw bezitsrechten en de belangen van Uw nageslacht goed in de gaten want getalsmatig gezien hebt U de overhand.

Het Convenant van 1671

Een en andere leidt ertoe dat vertegenwoordigers van het College van Ridderchap en Steden 'na coculaire inspectie' in tegenwoordigheid van beide partijen een convenant formuleren, waarin de begrenzing van het betwiste gebied en het recht op turfsteken worden omschreven. "Erstlick dat die van Oldensel privativelijck ende sonder participatie van die van Lonneker haeren torffbrandt sullen moogen winnen (voorbehoudens die van Lonneker den eigendom van den onder- en bovengrondt), binnen dese hier en onder benoemde limyten, anfanck nemende van de westlicken hoeck van de lutke segge maede (.....) sullende die van Oldensel die voorz. limyten niet moogen overtreden oock niet genieten eenich holt, heide ofte plaggen onder de poene daarop naer marckenregt respectivelick gestelt".

Rond de zinsnede 'eigendom van onderen bovengrondt' concentreert zich in de periode 1671 (datum convenant) tot 1845 (definitieve oplossing van het geschil door markedeling) het onderhavige belangenconflict.

De aanduiding 'onder- en bovengrondt' suggereert immers dat er hier sprake zou zijn van een veen, zoals het Vriezenveen of het Aamsveen. Bovengrond bestaande uit heide, vervolgens een dikke laag turf en tenslotte de dalgrond. Enkele schrifturen uit die tijd zouden dat vermoeden kunnen bevestigen. Zo houdt Oldenzaal lijsten bij van burgers die 'torff' uit het veen hebben gehaald, een betalingslijst van 'venestuyvers' en een opgave van 'uytsettingen in het veen'. Vooral dit laatste zou kunnen wijzen op veenputten.

Het is waarschijnlijk dat er in laag gelegen delen sprake is geweest van veenvorming in bovengenoemde zin en die waarschijnlijkheid is het grootst in een strook langs de markegrens aangeduid met AB (zie kaartje)².

Overigens moet worden aangenomen dat in het merendeel van het Oldenzaalse Veen sprake was van, zoals Oldenzaal het noemt, een goede 'torffplagge of schade'. Een aanwijzing in die richting geeft ook het reglement op het Oldenzaalse Veen van april 1670:

"Erstlijcken datt niemandt, hij sij wie hij wil, ditt jaer ergens waer anders in onse veene torff steecken sal meugen als tegen ende van de Seckt maede (.....) niemandt sall oock ergens anders waer formen als in 't veene 't sytwaers daer tegens genaemt hett Cloester Veene".

Van jaar tot jaar werden kennelijk plaatsen aangewezen waar brandwinning mocht geschieden. Dat zou kunnen wijzen op een zekere planmatigheid die er toe leidde dat het regeneratieproces op gang kon komen waardoor de schaddenlaag zich kon herstellen.

Het Cloester Veene is wellicht te situeren naast de buurtschap Kloosterhuizen en mogelijk identiek met de naderhand voorkomende aanduiding Begijnveen. De naam Oldenzaalse Veen is van meer recente datum. Op de topografische kaart van 1850 wordt het gebied aangeduid als het Oldenzaalsche Veld.

Oldenzaal kan accoord gaan met de in het Convenant neergelegde begrenzing maar weigert zich neer te leggen bij de uitleg die hier aan het begrip 'turfsteken' wordt gegeven.

De Lonneker Marke, aanvankelijk accoord, trekt hierna haar bereidverklaring in.

Het veen blijft hierna decennialang de geoederen en vooral de rechterlijke instanties bezighouden.

Herhaaldelijk is er sprake van kleine strubelingen zoals het schenden van de 'limyten', diefstal van turf e.d. meestal ten na-

dele van de boeren van de Linderzijde: "De bueren ter Lindersijt sijn tott onder die huysen toe geruïneert, onder luid geweecklaag van vrouwen en kinderen.

Opvallend daarbij is dat veelal uitspraak wordt gedaan op basis van het Convenant van 1671 met de toevoeging, dat in afwachting van de acceptatie ervan, partijen worden geacht zich aan dit accoord te houden en verder tot een 'aimabele compositie' te komen.

Daar valt blijkbaar goed mee te leven, zo zelfs dat schendingen der 'limyten' gesanctioneerd kunnen worden door afstand van veen, uiteraard tegen betaling.

Zo op 10 nov. 1677, waar "aangaende de pretentie van de markerichter en goedsheren van de Lonneker Marke van een seker summa penningen wegens het afstaen van het Kleine Veentje aan Nijhuys camp en het Begijne veen sullen die van Oldensel uitkeren aan de marke een summa van hondert rijksdaalders binnen en per na dato deeses te betalen waarmede partijen te allen tijde sullen sijn en verblijven gescheydet en bevreedtigt". Ook in de 18e eeuw blijven grote conflicten uit maar wederzijds wordt waakzaamheid betracht indachtig het devies: "vertrouwen is goed, controle is beter".

Markedeling

In de loop van de 19e eeuw wordt echter door de plannen tot markedeling opnieuw olie op het vuur geworpen. De Gouverneur van Overijssel (thans CdK), die een belangrijke rol in het stimuleren van markedelingen speelde, vond reeds in een vroeg stadium het Oldenzaalse gemeentebestuur op zijn weg. Dit laat weten dat markedeling onmogelijk is gelet op de rechten die Oldenzaal kan doen gelden. Verdeling zou alleen mogelijk zijn in geval van gemeenschappelijk eigendom en dat is hier niet het geval want Oldenzaal heeft 'privatelijk' het recht van turfsteken. Zo lang dit niet geregeld is kan de marke geen verdelingsplan maken. Het is het begin van een uitzichtloze cor-

respondentie waarbij het verschil van mening zich toespitst op het reeds hiervoor gesignaleerde verschil van opvatting omtrent turf of schadden.

De Gouverneur is van mening dat het recht op turfsteken eindigt op het moment dat de turflaag verdwenen is, dus is er alle reden om te inventariseren waar nog turf-lagen voorhanden zijn.

Oldenzaal daarentegen stelt dat het recht uitgeoefend mag worden op het gehele in het Convenant beschreven gebied waarbij onverkort de claims op afgegraven stukken blijven bestaan, zulks i.v.m. het herstel op termijn van de schaddenlaag. Oldenzaal is tot een compromis bereid en wil 30 ha afstaan aan de Lonneker marke, de rest (320 ha) moet in volle eigendom van Oldenzaal komen.

En onder druk van de Gouverneur is men daarna zelfs bereid genoeg te nemen met $\frac{1}{3}$ deel van het veen, mits dit gedeelte door Oldenzaal mag worden uitgeoefend. Lonneker daarentegen geeft de voorkeur aan het optreden van de Gouverneur als scheidsman met beslissend oordeel.

Tegen dit laatste heeft Oldenzaal bezwaar waarop het markebestuur besluit een beslissing te forceren via een rechterlijke uitspraak.

Oldenzaal reageert hierop met het organiseren van een geldinzameling onder de burgerij, teneinde de proceskosten te kunnen bestrijden. De collecte brengt f 325,— op.

Gerechtelijke procedure

In de dagvaarding wordt Oldenzaal gesommeerd het verzet tegen de markedeling op te geven. De rechter moest onder erkenning van het recht op turfsteken, vaststellen waar dit recht nog actualiteitswaarde had.

Twee factoren hebben in dit proces een doorslaggevende rol gespeeld:

1. De marke Lonneker had 2 markerichters. Oorspronkelijk was het markerichterschap verbonden aan het erve 't Hofman. Met de verkoop van het halve erve werd ook het halve markerichterschap aan de

stad Oldenzaal overgedragen. De andere helft ging over op de Hof Espelo, rond 1840 eigendom van Gabriël Davina.

2. Het secretariaat der marke, inclusief het archiefbeheer, werd verzorgd door de gemeentesecretaris van Oldenzaal.

In haar verweerschrift zet Oldenzaal uiteen dat het hier niet om turf maar om schadden gaat. Bovendien meent men dat de marke in deze eis niet ontvankelijk moet worden verklaard omdat de dagvaarding slechts door één markerichter, n.l. Davina was getekend onder vermelding dat de burgemeester van Oldenzaal wegens vermenging van belangen niet wenste te tekenen.

En fijntjes voegt Oldenzaal daaraan toe dat in het markearchief een brief van Davina aanwezig is waarin deze, volgens Oldenzaal volkomen terecht, protesteert tegen het convoceren van een markevergadering door slechts één markerichter.

De rechtbank te Almelo verwerpt de Ol-

denzaalse argumentatie en gelast het instellen van een onpartijdige commissie die het al of niet aanwezig zijn van turf moet vaststellen.

Het oordeel van deze commissie is negatief: veen of turfbrand is niet meer aanwezig en er zijn geen tekenen die erop wijzen dat daar weer turfbrand zal kunnen ontstaan. Op grond hiervan verklaart de rechtbank op 29 april 1840 het recht op turfsteken als vervallen.

Het Almeloese vonnis wordt bij verstek gewezen.

Voor het voeren van dit proces had de gemeente n.l. goedkeuring van Gedeputeerde Staten nodig en dit college geeft duidelijk te kennen dat het de kansen op succes uitermate laag inschat en weigert de goedkeuring te verlenen. Maar het Oldenzaalse uithoudingsvermogen kent geen grenzen. Men gaat in beroep bij de Kroon en met succes. G.S. moet alsnog haar goedkeuring verlenen en dit besluit komt



Landhuis met vijver in het Oldenzaalse Veen
(foto auteur)

juist op tijd om bij het Provinciaal Gerechtshof te Zwolle een beroepsprocedure te kunnen aanspannen.

Intussen heeft markerichter Davina de Oldenzaalse gemeentesecretaris Wilhelmi voor de rechtbank gedaagd met de eis tot overdracht van het Lonneker markearchief. Davina is in 1840 secretaris geworden en meent dat hem nu het archief in bewaring moet worden gegeven.

De rechtbank is het daarmee eens maar ook tegen deze uitspraak wordt beroep aangetekend.

Het Provinciaal Gerechtshof vernietigt in zijn arresten van 30 okt. 1843 resp. 10 juni 1844 de beide Almelose vonnissen.

In de zaak van het archief meent het Hof dat de marke ten onrechte de eis tot afgifte bij het gemeentebestuur heeft gedeponeerd. De burgemeester is geen markerichter als hoofd van de gemeente maar als een bijzonder privépersoon.

Inzake het recht van turfsteken oordeelt het Hof dat Oldenzaal terecht heeft gesteld dat de marke door beide markerichters moet worden vertegenwoordigd.



Abraham Ledeboer 1842-1897 (foto H.J. Ledeboer)

De expertise naar het voorkomen van turf is buiten aanwezigheid van het Oldenzaalse gemeentebestuur geschied en tenslotte is het beroep van de marke op het Convenant van 1671 niet overtuigend, aangezien de marke er niet in is geslaagd het Convenant in originali, doch slechts in afschrift over te leggen.

Het origineel is overigens wel in het Oldenzaalse archief aanwezig.

De jarendurende procesgang heeft inmiddels zijn sporen achtergelaten en beide partijen zijn er nu kennelijk van overtuigd dat een compromis dringend geboden is. Dat komt er in 1845 via een akte van dading. Hierbij wordt Oldenzaal 188 ha markegrond toegezegd, gesitueerd langs de grens met de Losser- en Luttermarke (zie kaartje). Het markearchief zal binnen een maand na dato aan Davina ter hand worden gesteld.

De grenzen van het Convenant van 1671 zijn niet meer te reconstrueren maar de volgende passage duidt op een zekere mate van identiteit met die van de dading van 1845:

"Voorts sullen die van Oldensel als voren genieten (.....) ende verfolgendts alle fenne gronden bij langs Losser en Luttermarcke gelegen".

Ontginning en bebossing

In 1892 werden de bovenbedoelde 188 ha door de Enschedese textielabrikant Abraham Ledeboer voor de prijs van f 11.294,— aangekocht. In 1865 had B.W. Blijdenstein van de Oldenzaalse burgemeester Eekhout diens persoonlijke eigendom in het veen, groot 30 ha, voor f 4.900,— verkregen.

Hieruit ontwikkelde zich naderhand de buitenplaats 'het Haagse Bos'

Ledeboer, één der oprichters van de Ned. Heide Maatschappij, geeft deze maatschappij opdracht tot ontginning en bebossing. Het resultaat heeft hij zelf niet mogen aanschouwen. Als hij op een avond met zijn dogkar uit het veen huiswaarts keert, breekt hij bij een ongeval zijn

been. Enkele weken later wordt door longontsteking de bedrust hem noodlottig. Zijn weduwe, mevr. Ledeboer-Hartung, heeft daarna het project voltooid. In 1957 wordt er door de architect, prof. Eschaurier, een fraai landhuis voor ontworpen op de plaats waar reeds in een eerder stadium een koepel was gebouwd. Het park wordt daarna aangelegd door de landschapsarchitecten Poortman en Koning.

Beleggingsobject

Het Oldenzaalse Veen (gerangschikt onder de Natuurschoonwet 1928) is blijkbaar een interessant object voor geldbelegging geworden.

Ca. 150 ha is verworven door de Almelo-se graaf van Rechteren Limpurg ten behoeve van de BV Huize Almelo II en de BV Landgoed Oldenzaalse Veen.

De Villa met 20 ha grond is aangekocht door de fam. Kok-Teutelink ten behoeve van de BV Het Veen.

Reeds eerder was het gedeelte groot 20 ha, gelegen naast de Penninkskotten, verkregen door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

H.A. Olink

Noten:

- 1) D. Jordaan JGH zn: Grensgeschillen tussen Haaksbergen en Reken (de strijd om het Twistveld) in: Verslagen en Mededelingen van de Vereniging tot Boefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis 1946
- 2) Met dank aan drs. G.H. Bekkering, bioloog te Enschede die me bijzonder behulpzaam is geweest bij het bepalen van het gebied waar waarschijnlijk beoelde veenvorming heeft plaatsgevonden.

Bronnen:

Archief Oudheidkamer 'Twente': Markebroek Lonneker Rijksarchief Zwolle: Archief Arrondissementsrechtbank Almelo no. 241
 Archief Gem. Oldenzaal no. 518
 Oud archief gem. Oldenzaal nrs. 143 t/m 147
 Archief Kadaster Zwolle: kad. minuutplan 1832 Lonneker sectie D. Kaarten verdeling marke Lonneker sectie D.

Wie wat bewaart, die heeft wat

Regelmatig krijg ik vragen over het bewaren van textiel. Bij het behoeden van textiel tegen de tand des tijds, naast papier een van de moeilijkst te bewaren zaken, is het van belang hoe en waarmee we dit doen. Hierover is voldoende kennis. De moeilijkheid lag in het verkrijgen van het juiste papier en plastic: **zuurvrij vloel**, respectievelijk **melinex**. De Oudheidkamer heeft sinds kort de beschikking over deze materialen voor verkoop aan u.

Waarom zijn deze specifieke materialen nodig? Textiel wordt om de meest uiteenlopende redenen bewaard. Ook de manieren van bewaren lopen uiteen: van mooi in de linnenkast of ingelijst tot bij de poetslappen in de schuur. En al zien sommige stukken, zware 'vietschaftn' rokken bijvoorbeeld, of grootvaders beste pak, er uit of ze nog wel 100 jaar meegaan, u kunt er beter niet op rekenen.

Bijzonder kwetsbaar zijn vooral de fijnere zaken als mutsen, kanten, waaiers en borduurwerk.

Misschien ten overvloede: als u zelf iets wilt schoonmaken of restaureren en u weet niet hoe, of u wilt het laten doen, vraag altijd deskundig advies. Dat kan bij een mutsemaakster, iemand die merklappen en letterdoeken restaureert, of bij de diverse restauratie-ateliers, maar natuurlijk ook bij de Oudheidkamer. Wij beschikken over een groot aantal adressen.

Altijd: vocht is absoluut funest, berg uw spullen vooral droog op.

Ook ongedierte kan voor problemen zorgen. Tegen motten zijn er bijvoorbeeld mottenstrips inzetbaar, maar zorg er wel voor dat de strip nooit rechtstreeks in contact komt met uw textiel.

Zuurvrij vloei en melinex zijn simpele hulpmiddelen, die veilig zijn voor uw waardevolle textiel. Zuurvrij vloei is vrij van zuur dat uw textiel aantast en melinex is een polyester folie zonder weekmakers.

Een vel vloeipapier (18 grams) is 75 x 100 cm groot en kost f 0,35 per vel. Melinex is folie op de rol, is 150 cm breed en kost f 3,00 per meter. Vanaf januari kunt u hiervoor, na telefonische afspraak, terecht bij de Oudheidkamer.

Een praktisch en duidelijk boekje over het bewaren en opknappen van textiel, inclusief veel praktische tips én veel adressen, is: **'Versleten en Verschoten'**, door Ellen ter Hofstede, een uitgave van het Drents Museum in Assen en aldaar verkrijgbaar voor f 4,00 (exclusief portokosten).

Het adres is: Drents Museum, Brink 1-5, 9401 HS Assen, tel. 05920-12741.

Riet Luiten

Knekelhuizen (II)

Onderstaande kennisgeving, behorende bij het artikel 'Knekelhuizen' van J.H.R. Wiefker ('t Inschrien 1991 Nr. 4) werd helaas niet afgedrukt, welk verzuim hierbij wordt goedge maakt.

"DE LANDDROST in het DEPARTEMENT OVERIJSSSEL gelezen hebbende eene Dispositie van den Minister van den Eeredienst en Binnenlandsche Zaken van den 29sten Zomermaand 11. No. 1, houdende kennis geving ten fine van executie van een Koninklijk Besluit, gegeven op het Loo den 26sten bevorens, waar bij wordt bepaald, dat de Heeren Landdrosten de Gemeente Besturen zullen gelasten, om de, bij de Kerken geplaatste Knekelhuizen te doen afbreken, en naar mate der omstandigheden op zoodanige plaats en wijze, als de locale situatie medebrenge en met de minste kosten geschieden kan, in de open lucht, een of meer Grafkuilen of Kelders aftezonderen, ten einde daar in bij het afbreken der Knekelhuizen en vervolgens successivelijk bij het ruimen der Graven, de Beenderen en Schedels der afgestorvenen te verzamelen en daardoor aan de openlijke aanschouwing te onttrekken, met verdere last, om de voorzegde Grafkuilen of Kelders met de vereischte zorg te doen maken en zoodanig vooral, dat men dezelve nimmer dadelijk kan gewaar worden. Brengt de Landdrost den inhoud van voorsch. Koninklijk Besluit ter kennis van de Burgemeesteren, Magistraten, Schouten en Regters in dit Departement, om te zorgen, dat daar aan de noodige executie worde gegeven. En zal hier van mede worden kennis gegeven aan de Drosten van de respective Kwartieren, om te strekken tot derzelve informatie en narigt.

Zwolle den 4. van Hooimaand 1809.
D. BENTINCK tot DIEPENHEIM"

Bron: Rijksarchief in Overijssel. Statenarchief, inv.nr. 6569

Naar aanleiding van het artikel ontving de redactie enkele reacties.

De heer H.L. Kok te Enschede schreef het volgende:

"Volgens mijn gegevens zijn knekelhuizen in ons land tot 1930 in gebruik geweest. In 1930 n.l. werd het (in 1734 gebouwde) knekelhuis te Urk afgebroken en de beenderen in een grote put begraven.

In 1870 (notulen 12 Oct. 1870) werd besloten tot het bouwen van een knekelhuis op de R.K. begraafplaats te Zwolle. In 1871 staat in de uitgavenlijst vermeld een bedrag van f 1849,975, betaald aan metselaar Greve.

De (vermoedelijke) teksten bij knekelhuizen is grotendeels onbekend. In deze wil ik U opmerkzaam maken op twee stenen in de N.H. kerk te Geesteren (Gld), welke van het voormalige knekelhuis afkomstig zijn. De tekst die in het artikel wordt aangehaald, moet zijn:

"Wat gij nu zijt - was ik voor dezen
Wat ik nu ben - zult gij dra wezen"

Het is beslist niet zo, dat tijdens de Franse tijd de knekelhuizen allemaal verdwenen. Zelfs de Wet op de Lijkbezorging van 1869 heeft hier geen einde aan gemaakt. In de nieuwe Wet komt het evenmin voor. In feite zou men zo weer een knekelhuis kunnen bouwen."

Mevrouw M.G.E. van Harten-Fransen uit Borne wijst op de uitgave: 'Grepes uit de Historie van Borne' deel II, waarin zij de volgende notitie uit het Hervormd Kerkerchief weergeeft:

"1841 op 6 juni, voor het afbreken van het bothuis 's morgens, 6 man drank 30 stuivers en 2 arbeiders bij het ledigen van het bothuis."

Dit bot- of knekelhuis stond tegen de kerk gebouwd, aan de oostkant, bij de eerste pilaar.

Red.

Woo sprek ie oe medemeans an? (I)

n Means is n sociaal weezn. He geat met aandern um, sprek eer an en pröt met eer. Wat zeg ie dan? In t Nederlands he'j twee möddelikheeden: jij of u. De beleefdheidsvorm is u, schoonwal dat al minder wördt gebroekt. De moderne leu moatigt zik al meer an um 'u' te verwaarloozen. Misschien wördt t wa ne toostaand as in Engelaand, woarat ze allennig mer 'you' gebroekt.

Woo is n toostaand met de ansprekvormn (Ned. jij of u) in de dialekt? A. Agterbos hef eind viefziger joarn n onderzeuk verricht in t grötste gedeelte van Twente. He mos zienn arbeid doon op de fiets en umdat ziene woning in Oldnel stun en nog steat, was zien terrein beperkt. Doarum hef he West, Zuid-West en Zuid Twente nich had. Dat is no a wier 30 joar ledn. Zol der in dei tuschenliggende tied in t onderzochte gebied wat veraanderd wezn en woo is t dan in de duur Agterbos nich geënqueterde strek? Dat wil ik es probeern oet te zeukn, mer doarvuur wil ik oe in eankele ofleweringn n oettreksel gev'n van wat ik owwer dei ansprekvormn heb lezn.

Allereerst de neie Taalgids oet 1911: n artikel "Is de beleefdheidsvorm U een verbastering van U ed.?" schrevn duur J.A. Vor der Hake. He haalt schriewers an, dei schriewt owwer de eerste en veerde naamval. Heel vaak wördt de veerde naamval broekt vuur de eerste naamval b.v. 'it's me' en 'c'est moi'. Nich allennig Engelsche, Fraansche vuurbeeldn mer ok Deensche, Noorsche, Italiaansche, Spaansche en Duutsche. Dan geat he wieder met t Afrikaans: 'Dus krij ons rare vrienden' i.p.v. 'wij'. Vor der Hake wis op t Zeeuws, woar ok zukke gevaln vuurkomt 'Hullie' i.p.v. 'zij'. t Freas har in de tied van Gijsbert Japiks nog 'jij' as eerste naamval

en 'jo' as accusatief. No wördt völ 'jo' gebroekt vuur de nom. (=nominatief=eerste naamval) en acc. (=accusatief=veerde naamval). Vuurbeeldn van Nederlandsche dialekt: Utrechts: 'Hullie gongen der niet heen'; Haarlem: 'Hun doen dat niet' (dan wördt der ok nog zegd, dat in Haarlem t beste Nederlands wördt sprökn! H.E.).

Vor der Hake vindt, dat u ne acc. is en dat no ok as nom. wördt gebroekt en dus nich oet t 'U ed.' vuurtkoump. He zöt hier Keltische invloodn in de Westeuropeesche taaln. In t Oold-lers is 'me' ne onderwerps en liedend vuurwerpsvorm en : 'tu' vuur 'jij' en 'jou'. In t Nederlands ken wie 'Als ik jou was'. Vor der Hake meant, dat in t Oerindogermaans ne acc. bie 'zijn' kwam. Zukke gevaln kö'j ok in t Latien en Grieks constateern.

In denzöldfn joargaank van de Taalgids gef J.H. Kern beschead. Inderdoad kent bijv. t Latien denzöldfn vorm 'nos' en 'vos' vuur nom. en acc. Kern vindt, dat Vor der Hake te völ weerde hecht an n invlood van t Keltisch. In de 17e eeuw was de beleefdheidsvorm 'gij' als nom. en acc. in gebroek. Zoa heanig an koump dan 'u' as subjectsvorm opzetn. Ok koump vuur dat n subjectsvorm as objectsvorm wördt gebroekt.

t Hanteern van 'u' is nich ontstoan onder t volk mer in beschaafde kringn, dei in de middeleeuwn 'gi' gungn gebroekn vuur 'du' en zoa drung dat ok duur in de leagere kringn mer in t oosten van t laand van Limburg tot Grönningn is 'du' beholdn blevn. 'U' wördt doar allennig mer hanteerd duur beschaafdn en duur leu, dei völ met leu oet t westn in anraking komt en dan ok nog mer alleen at ze 'hoog-Hollands' proatt. In t westn wördt onder de plattelaandsbevolking nog mer weinig 'u'

Boek en Blad

125 jaar later

Beschouwingen over 125 jaar openbaar voortgezet onderwijs in Enschede

Uit de commissie die de viering in 1989 van '125 jaar openbaar voortgezet onderwijs in Enschede' voorbereidde werd een schrijverskwartet gevormd, dat de opdracht kreeg een 'tastbaar' aandenken aan deze viering tot stand te brengen.

De volgende taakverdeling kwam hierbij tot stand:
Deel 1: Voortgezet onderwijs vóór 1990, door D. Taat

Deel 2: Van (M)ulo en Lyceum naar Kottenkamp College, door H. Reef

Deel 3: Van Centrum naar Zuid, door W.F. Würsten

Deel 4: Het beroepsonderwijs, door W. Sijgers
Het onderzoek naar de ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs in Enschede sinds 1864 heeft geresulteerd in een 'gewichtig' boekwerk van 1.2kg, volgens de heer Taat voor ieder jaar dus 10gr drukwerk.

Dit boek is in eerste instantie bedoeld voor inwoners van Enschede en omstreken, maar ook voor anderen is de inhoud zeker interessant. Duidelijk komt naar voren de grote invloed die de opkomende industrie na 1860 op de ontwikkeling van het onderwijs heeft gehad. Enschede nam daarmee in ons land een bijzondere plaats in.

De fabrikanten kregen behoefte aan goed opgeleid personeel en stelden ten aanzien van die opleiding

hun specifieke eisen. De 17e-eeuwse Latijnse school, en sinds 1858 haar opvolger, de modernere Franse school, voldeden hieraan niet. Daarom richtten zij in 1864 de 'Twentsche Industrie- en Handelsschool' op. Deze werd in 1885 door de Gemeente overgenomen en omgedoopt tot 'Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel'. Uiteraard werd deze school slechts bezocht door zoons van ouders uit de gegoede klasse, een enkele protégé daargelaten. Hun dochters ontvingen in die tijd een gepaste opleiding op de Franse Meisjesschool.

Voor de jongens van 'gewone komaf' ging in 1886 een ambachts-avondschoon van start, waar men voor handel, ambacht en textielvak kon worden opgeleid. In 1916 werd de Vereniging 'Ambachtschool voor Enschede en Omstreken' voor dagonderwijs opgericht. Deze school ging in 1975 op in de Scholengemeenschap 'De Marke' voor LBO en MAVO, waar nu ook meisjes en allochtonen onderwijs volgen.

125 JAAR LATER, waarin nog veel meer interessante zaken zijn te vinden, is een goed leesbaar werk geworden met een aardig uiterlijk. Het verscheen in juni 1991 maar is helaas niet in de boekhandel verkrijgbaar. Wie van de inhoud kennis wil nemen zal zich tot een bibliotheek moeten wenden, bv. die van de Oudheidkamer 'Twente'.

M.P.v.S.

zegt en is 'jij, jou, je' heel gewoon. Daar en ok in de rest van ouns laand wórdt as beleefdheidsvorm 'Wil meneer....' zegt (Ok in t Twents, jammer genog wórdt dat völ vervangn duur t Nederlaandsche 'u' H.E.). Boetn Hollaand is 'u' nooit in de dialekt gebroekelik west. Wie mótt dus concludeern, dat 'u' oet de beschaafde kringn van de Hollaandse steeds koump. Tot zoawied de reactie van Kern.

Wórdt vervolgd.

H. Engelbertink.

Tentoonstelling

WASSERMÜHLEN im deutsch-niederländischen Grenzgebiet.

Een vervolg op de tentoonstelling WERKEN MET WATERKRACHT, watermolens in kunst en geschiedenis, die tot 3 november j.l. te bezichtigen was in het Rijksmuseum Twenthe.

Tot 26 januari te zien in het Hamaland-Museum te Vreden.

Openingsdagen:

dinsdag t/m zaterdag van 14.00-18.00 uur

zondag van 10.00-18.00 uur

Verschenen Tijdschriften

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer 'Twente'.

Aold-Hoksebarge, 1991, no. 3.

W.E. ten Asbroek e.a., *Krukkenhoek (VI), De Klomp*, p. 1542-1546.

W.E. ten Asbroek, J.G.L. Overbeeke, *De Rouwenhorsterven in de marke Boekelo (IV), Rouwenhorst of Stukkert*, p. 1547-1556.

J.G.L. Overbeeke, *Gemeente archief onderwijs 1819*, p. 1556.

Heemkunde gemeente Weerselo, 1991, no. 39.

J.H.R. Wiefker, *De laatste sprokkel over pastoor Dames*, p. 9-13.

E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (16)*, p. 16-17.

R.F.A. Rorink, *Brand in het gemeentehuis van Weerselo*, p. 18-21.

E. Ulrich, *Woonsporen 11/12e eeuw A.D. bij Deuringen*, p. 22-25.

G.J. Welberg, *Kornelis Vosmeer (3)*, p. 26-31.

H. Engelbertink, *Maarke Rossum, deel 37*, p. 32-36.

Historische Kring Vasse Mander Hezingen, Jaarboekje 1991/1992.

J.G.H. ter Haar, *Diergeneeskunde in Vasse en omgeving*, p. 4-14.

L. Lansink, *Het erve Amsink, een eeuwenoude plaats*, p. 15-18.

E. Jans, *Het erve Amsink, bouwgeschiedenis*, p. 19-23.

A. Mulder-Essink, *An 't sterfber van n hoes*, p. 24-25.

E. Jannink, *De geschiedenis van de Mander cirkels*, p. 26-30.

J.G. ten Hoopen, *Herstel noordelijke Manderheide*, p. 31-32.

D. Koeman, *Mander, mijn eerste standplaats*, p. 33-42.

J.H. Wigger, *Het erve en goed Pegge te Mander*, p. 43-55.

J.H. Booijink, *De veehollerej in t Tukkelaand*, p. 56-60.

M. Paskamp-van Santen, *Café De Hoop in Manderveen*, p. 61-70.

M. Schulte, *Paddestoelen en volksgeloof*, p. 71-73.

Oald Hengel, 1991, no. 5.

J. Schwertasek, *Honderd jaar Voorhuis*, p. 99-101.

B. Burgman-Ahne, *Oktober 1944*, p. 102-103.

J. Schwertasek, *De straat waarin wij wonen; Boekeloseweg, Boekweitweg, Bongertsweg*, p. 105-108.

H. Reynders, *De inventaris van Het Huys Hengelo (I)*, p. 109-113.

't Onderschoer, Contactorgaan van de Stichting Heemkunde Denekamp, 1991, no. 3.

J.A. den Ouden, *De met 'geweld' omgeworpen school in Lattrop*, p. 15-18.

H. Stoltenkamp, *'t Goor opknappen*, p. 19-24.

H. Boink e.a., *Onze straatnamen*, p. 25-26.

J.A. Veldhuis, *Herinneringen aan het verzet in Denekamp in 1940-1945 (slot)*, p. 27-34.

W.A.J. Nijhuis, *Sint Maarten*, p. 35-40.

H. Boink, *Invoering reinigingsrechten in Denekamp in 1941*, p. 41-42.

R.F.A. Rorink, *Het erve Lölf (slot)*, p. 47-50.

H. Asma, *Herinneringen van een vroegere boer en een oud schoenmaker (1)*, p. 51-56.

H.A. Benneker, *De onverdeelde helft*, p. 57-58.

n Slepsteen, Stichting Historische Sociëtel Enschede-Lonneker, 1991, no. 27.

J.W. van Beusekom, *Architecten uit de bloeitijd van de textielindustrie: Drie generaties Beltman drukten stempel op fabrieken en villa's*, p. 3-5.

E. Slot, *Tegen het einde van achttiende eeuw in Enschede: Weeskinderen van negen tot twaalf jaar tewerkgesteld in Enschedese fabrieken*, p. 6-7.

H.E. Keuken, *Sociale hulpverlening aan landgenoten over de grens in begin van deze eeuw*, p. 9.

T. Wiegman, *Enschede tentoonstellingsstad 1908-1962 (VI)*, p. 10-13.

F.A. Jacobs, *Bedrijf met merkwaardige ontwikkeling (2): Goede verhoudingen kenmerkend voor gemengd personeelsbestand van Ramie*, p. 14-16.

H. Zorn, *De familierelaties van de Smalenbroeks*, p. 17.

Stad en Land, Mededelingenblad Twente Akademie, 1991, no. 2.

A.J. Kers, *Facsimile-uitgaven van topografische kaarten*, p. 49-52.

Twente genealogisch, Nederlandse Genealogische Vereniging Afdeling Twente, 1991, no. 4.

A.F. de Jongeburcht, *Kwartierstaat Hergelink*, p. 69-70.

H.C. Zorn, *Kwartierstaat Planten*, p. 70-72.

J.H. Lichtenberg, *Kwartierstaat Lichtenberg*, p. 72-73.

G.J.Chr.M. Kuiper, *Kwartierstaat Vluttert*, p. 73-75.

Vereniging Heemkunde Ambt Delden, 1991, no. 4.

B.J.F. Wennekink, *Delden, een oud handelscentrum in Twente*, p. 64-67.

Verschenen Boeken

Woord, J. van de, e.a. (red.), **Jaarboek Twente 1992**, (z.p., 1991)
Uitgave van de Stichting Jaarboek voor Twente
prijs: f 19,50

Schlüter, B.D., **Betovering en vervolging. Over toverij in Oost-Nederland tussen de 16de en 20ste eeuw** (Hengelo 1991)
Twente Academie Reeks dl. 4 i.s.m. Uitgeverij Broekhuis Hengelo.
ISBN 90 70162 555
prijs: f 29,90

Delden, B. van, **Enschede en de hoge heeren en 't sociëteit. Goa wi'j veur oons piezeer oet of goan de vrouweu met? Tijdsbeeld van het voorblje Enschede** (Hengelo 1991, 2de dr.)
Uitgeverij Broekhuis Hengelo
ISBN 90 70162 245
prijs: f 25,-

Delden, B. van, **Enschede en de hoge heeren, deel twee. 'Vleisch is better dan de butkes. Tijdsbeeld van het voorblje Enschede.** (Hengelo 1991)
Uitgeverij Broekhuis Hengelo.
ISBN 90 70162 458
Prijs: f 25,-

Fischer, E.J., J.L.J.M. van Gerwen en H.J.M. Winkelman, **Bestemming Semarang. Geschiedenis van de textielabrikanten Gelderman in Oldenzaal 1817-1970** (Amsterdam/Oldenzaal 1991)
Uitgave van het Nederlands Economisch Historisch Archief te Amsterdam en de Gelderman Stichting te Oldenzaal
ISBN 90 71617 40 8
prijs: f 39,50

R.J.J. Platenkamp, *De Joodse begraafplaats aan de Flierweg (vervolg)*, p. 68-72.
G.J. Naafs, *De maark'n (handelt over markten, vervolg)*, p. 73-75.

Wiek en Rad, orgaan van de stichting De Overijsselse Molen, 1991, no. 3.
P. van der Moolen, *Leemans en Leemansmolen: Leemans en De Hoop*, p. 14-17.
A.G. Kleinjan, *De wind-koren- en pelmolen 'Vreest niet' te Elsen*, p. 21-22.

Veldnamen in Ambt-Delden onder de redactie van de Commissie voor veldnamen van de Culturele Raad Overijssel (Zwolle 1991)
ISBN 90 70986 41 8
prijs: f 29,95

Hagens, H., H. Elling, **Watermolens/Wassermolens** (Oldenzaal 1991)
Uitgave van Twents-Gelderse uitgeverij Witkam-De Bruyn te Oldenzaal ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Werken met waterkracht. Watermolens in Overijssel, Graafschap Bentheim, Gelderse Achterhoek en Westmünsterland' in het Rijksmuseum Twenthe te Enschede en het Hamaland Museum te Vreden (D.)
ISBN 90 6693 037 3
prijs: f 42,50

Gort, M. L. Kuipers, **Niet klagen maar dragen. Uit het leven van vrouwen in Tubbergen** (Oldenzaal 1991)
Twents-Gelderse uitgeverij Witkam-De Bruyn te Oldenzaal
ISBN 90 6693 381
prijs: f 9,90

Dingeldein, W.H., **Acht Eeuwen Stift Weerselo** (Hengelo 1991)
Derde Druk. Uitgeverij Broekhuis Hengelo.
ISBN 90 70162 253
Prijs f 25,-

Haverkate, H., **Vespertied, over Twente en de Twentenaren, Deel III** (Hengelo 1991).
Uitgeverij Broekhuis Hengelo
ISBN 90 701 62350
Prijs: f 34,90

Dekker, Ger, H.H. ter Balkt, e.a. **Het Overijssels Landschap** (Zwolle 1991)
Uitgeverij Waanders Zwolle
Subliem fotoalbum van Overijssel doorschoten met verhalen en gedichten. Uitgave ter gelegenheid van zestig jaar natuurbescherming door de St. Het Overijssels Landschap.
ISBN 90 6630 312 3
Prijs f 49,50

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTE STRAAT 2 T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND: DI/WO/DO: 14-18 VR: 12-21 ZA: 10-17 UUR

boekhandel  Broekhuis

Sinds 1868

Algemeen en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studietoelken
Kantoorartikelen en Scripswaren

Hengelo

Eenschedestraat 19
Telefoon 074 - 910267 Telefax 074 - 913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05496 - 12235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053 - 392314

Enschede

Muckestraat 12
over antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 325210



bB

Hoofdijk 15, 7661 RA Vasse
(Post Ootmarsum)

MOSBEEK

HOTEL-RESTAURANT



Prachtig gelegen aan de rand van het natuurreservaat
„Het Springendal“

BUITEN: een geweldige natuur om te wandelen,
fietsen, helemaal om bij te komen

BINNEN: de warmte en gezelligheid van een familie
hotel. Alle kamers met modern comfort.

In voor- en nazomer speciale arrangementen

Voor inlichtingen

en reserveringen:

Telefoon 05418 - 461

Welkom

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7531 KN Hengelo
Tel. 074-428744*



HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhotweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 811306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!
Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familierreünies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantie weken.
Vraagt folder en programma.



A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314068

OOK UW BINDWERK IS BIJ ONS WELKOM

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is



*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten*